

ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ АПК УКРАЇНИ

Розглянуто сутність поняття «територіальна організація виробництва екологічно чистої продукції АПК». Проведено аналіз складових, що впливають на ефективність територіальної організації екологічно чистого виробництва. Сформульовані основні напрями вдосконалення територіальної організації виробництва екологічно чистої продукції АПК України. Обґрунтовано можливості виробництва екологічно чистої продукції АПК в Україні на регіональному рівні. Звернено увагу на необхідність застосування кластерного підходу в екологічно чистому аграрному секторі України.

Ключові слова: екологічно чиста продукція АПК, виробничо-екологічний кластер, територіальна організація екологічно чистого виробництва, ефективність територіальної організації.

Т.В. Єрошина. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТОЙ ПРОДУКЦИИ АПК УКРАИНЫ. Рассмотрено суть понятия «территориальная организация производства экологически чистой продукции АПК». Проведен анализ составляющих, которые влияют на эффективность территориальной организации экологически чистого производства. Сформулированы основные направления совершенствования территориальной организации производства экологически чистой продукции АПК Украины. Обоснованы возможности производства экологически чистой продукции АПК в Украине на региональном уровне. Обращается внимание на необходимость применения кластерного подхода в экологически чистом аграрном секторе Украины.

Ключевые слова: экологически чистая продукция АПК, производственно-экологический кластер, территориальная организация экологически чистого производства, эффективность территориальной организации.

Актуальність. Одним з найважливіших резервів підвищення ефективності функціонування і експортного потенціалу екологічно чистого аграрного виробництва є оптимізація його територіальної організації. Досягненню цієї мети повинно сприяти забезпечення пропорційності та збалансованості виробничої системи з іншими структурами в певному регіоні, оптимізація сировинних зон переробних підприємств, відповідність виробничих потужностей та рівня технічного оснащення господарських об'єктів регіональним потребам населення, вдосконалення територіальної організації продовольчого ринку, зокрема його екологічно чистого сектору. В цьому контексті питання вдосконалення територіальної організації виробництва екологічно чистої продукції АПК набувають особливої актуальності.

Метою роботи є розкриття сутності поняття «територіальна організація виробництва екологічно чистої продукції АПК», аналіз складових, від яких залежить ефективність територіальної організації екологічно чистого виробництва, обґрунтування основних напрямів оптимізації просторової структури ековиробництва в Україні.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичні і практичні питання територіальної організації агропромислового виробництва, в тому числі і екологічно чистого, досить ґрунтовно висвітлюються у дослідженнях та публікаціях економіко-географів (Г.В. Балабанов, Р.А. Іванух, І.Ф. Мукомель, М.М. Паламарчук, В.П. Нагірна, М.Д. Пістун, О.І. Шаблій та ін.) та економістів (В.І. Артиш, Б.В. Буркинський, С.В. Милованов, Т.Г. Дудар, В.М. Трегобчук, П.Т. Саблук,

О.М. Бородіна та ін.). Значний вклад у розробку питань територіальної організації АПК внесли також картографи – А.П. Золоський, Т.І. Козаченко, Л.П. Ковтун та інші.

Викладення основного змісту. Територіальну організацію виробництва екологічно чистої продукції АПК необхідно розглядати як цілісну систему взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентних і територіальних елементів ековиробництва різних рангів, об'єднаних з метою задоволення потреб населення в високоякісних продуктах харчування. З іншого боку, це поняття включає комплекс соціально-економічних та організаційно-правових заходів, спрямованих на забезпечення оптимальної просторової структури екологічно чистого виробництва, раціонального використання його ресурсного потенціалу, належної уваги до соціальних аспектів його функціонування.

Ефективність територіальної організації екологічно чистого виробництва залежить від ряду складових:

1. відповідність спеціалізації та рівня територіальної концентрації екологічно чистого аграрного виробництва у регіоні його природоресурсному потенціалу, вимогам раціонального регіонального комплексотворення та регіональним потребам у цій продукції;
2. інтенсивність виробництва екологічно чистої продукції АПК – співвідношення отриманого ефекту від діяльності регіонального виробництва з розмірами існуючої ресурсної бази;
3. економічна ефективність екологічно чистого сектору – віддача сукупних витрат виробництва;

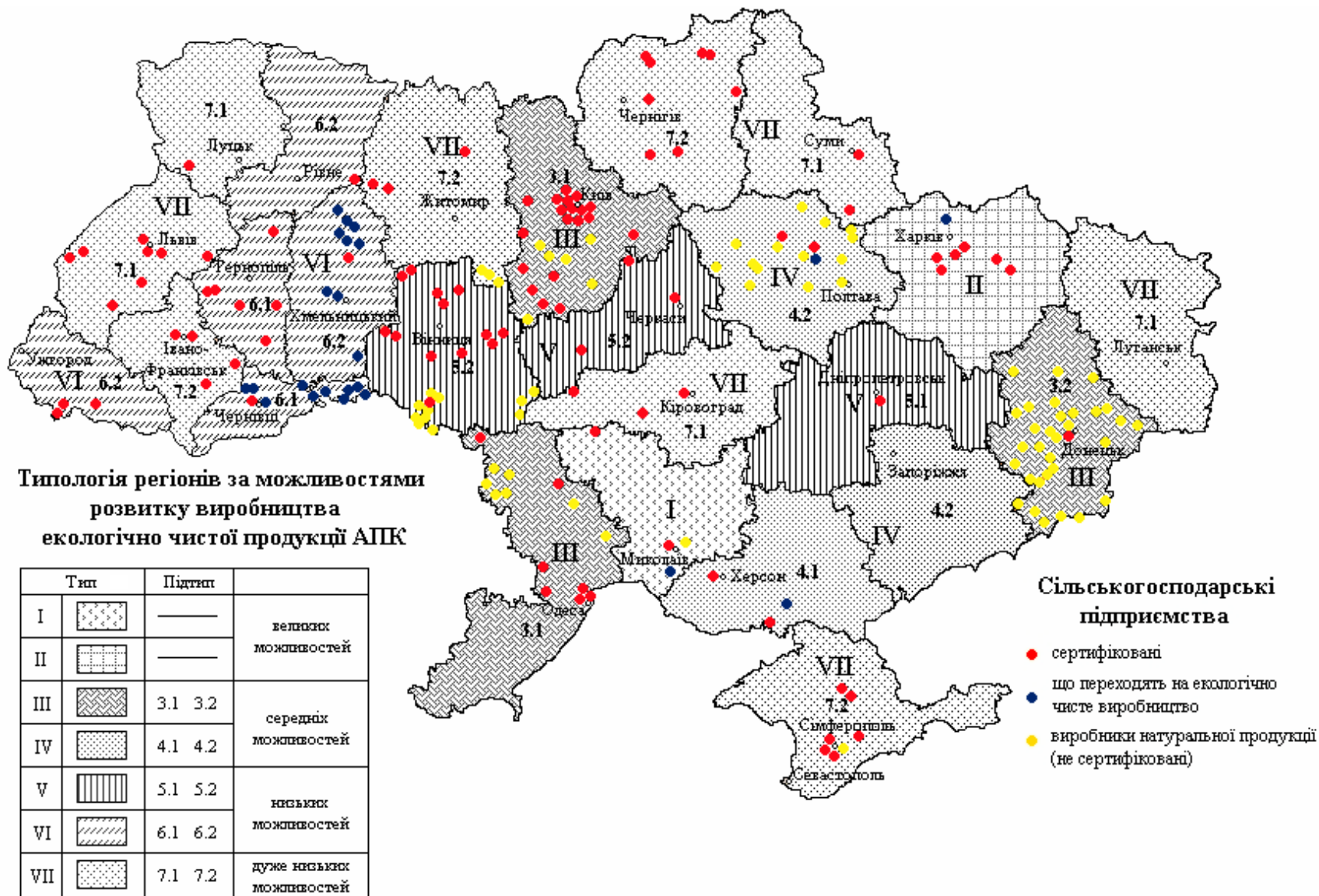

Рис. 1. Україна. Розміщення підприємств з виробництва екологічно чистої продукції АПК (складено автором за даними [5; 7])

4. соціальна ефективність – соціально-економічні відносини по лінії «виробник – споживач»;
5. екологічна ефективність – взаємозв'язок регіонального екологічно чистого виробництва з навколишнім природним середовищем;
6. ефективність зв'язків між суб'єктами екологічно чистого сектору й діяльністю державних органів управління і місцевого самоврядування.

З огляду на комплексність і взаємозв'язок проблем формування раціональної регіональної структури екологічно чистого виробництва його трансформація повинна здійснюватися, базуючись на основних концептуальних принципах: підвищення регулюючої ролі держави (регіону), збалансованості, системності і комплексності, раціонального розміщення виробництва, планування, пріоритетності, забезпечення продовольчої безпеки держави, ресурсозбереження і екологічної безпеки, законності та правової забезпеченості. В цілому, принципи розвитку і формування територіальної структури екологічно чистого аграрного сектору повинні визначатися економічними законами та відповідати існуючій системі господарювання.

Основою для розробки конкретних рекомендацій щодо вдосконалення територіальної організації виробництва екологічно чистої продукції АПК стали результати аналізу просторових диспропорцій у рівнях і можливостях розвитку регіонального екологічно чистого виробництва. Вдосконалення територіальної організації ековиробництва в регіонах **I-го і II-го типів** (рис. 1) має спиратися на використання комплексу організаційно-економічних важелів розвитку, зокрема механізмів цінової, фіскальної, кредитно-інвестиційної політики.

На обласному рівні найважливішими серед них є цільове кредитування пріоритетних з точки зору стратегії розвитку регіону підрозділів агропродовольчої сфери, регулювання цін на матеріально-технічні ресурси ековиробництва і адміністративне обмеження монополізму їх постачальників, сприяння створенню розгалуженої системи інформаційно-консультаційного забезпечення господарюючих суб'єктів екологічно чистого сектору.

Основним напрямом оптимізації просторової структури ековиробництва в регіоні II типу (Харківська область) є його розвиток на інноваційній основі. Ключовим аспектом цього має бути фінансування фундаментальних досліджень й науково-дослідних робіт з впровадження екологічно

чистих технологій сільськогосподарського виробництва, проведення науково-технологічної та інноваційної політики в аграрному секторі, застосування нових методів у практиці агробізнесу.

Зуважимо, що економіка регіонів з великими можливостями виробництва екологічно чистої продукції АПК характеризується значною інвестиційною привабливістю сільського господарства. Це створює додаткові можливості для формування сприятливого інвестиційного клімату в екологічно чистому аграрному секторі, дозволяє розкрити комерційні стимули екопроектів, залучити нових інвесторів. У галузевому відношенні, необхідно акцентувати увагу на розвитку екологічно чистого рослинництва (зокрема овочівництва) та приміських тваринницьких комплексів (особливо птахівництва).

Пріоритетне значення для вдосконалення територіальної організації і підвищення експортного потенціалу екологічно чистого виробництва в регіонах I і II типів має маркетинг і реклама. Оскільки від рівня інформованості споживачів про переваги екопродукції значно залежить формування сталого попиту на неї і, відповідно, регіональної мережі збуту. Особливо актуальним маркетинг екологічно чистого сектору є для регіону I типу (Миколаївська область). Це пов'язано з відсутністю регіональної торговельної мережі з реалізації екопродукції та низькою інформованістю населення – тільки 1-2% опитаних респондентів знають про рекламні акції, ярмарки та переваги екологічно чистих продуктів харчування [3].

Слід зазначити, що виробництво екологічно чистої продукції АПК в регіонах I і II типів має значний потенціал для свого розвитку. З одного боку, це пов'язано з високим рівнем експорту сільськогосподарської сировини і готової продукції, з іншого – з наявністю значного споживчого попиту на високоякісні продукти харчування (67 % споживачів в Харківській області вважають екологічно чистий аграрний сектор дуже перспективним, в Миколаївській – 53%) [3].

Для створення раціональної територіальної структури екологічно чистого виробництва в регіонах **III-го і IV-го типів** (рис. 1) пріоритетним напрямом регіональної агропромислової політики має бути прискорений розвиток виробничої інфраструктури (передусім системи маркетингового й консультативно-інформаційного обслуговування ековиробників та інфраструктури збуту екологічно чистої продукції). У га-

лузевому розрізі, враховуючи специфіку регіонів й особливості кон'юнктури на продовольчих ринках, у ранг пріоритетних секторів ековиробництва доцільно віднести рослинництво (особливо зернове господарство і овочівництво). Крім цього, всебічної фінансової підтримки та залучення інвестицій заслуговує тваринництво (передусім свинарство і птахівництво), а також підприємства й структурні підрозділи інших галузей, які характеризуються високими показниками ефективності господарського механізму, мають конкретні програми техніко-технологічної модернізації і впроваджують екологічно чисті методи аграрного виробництва.

Головною умовою створення ефективної територіальної організації ековиробництва і підвищення його експортного потенціалу в регіонах III типу є забезпечення еколого-економічної рівноваги функціонування цього сектору економіки. Основну увагу в цьому контексті необхідно акцентувати на наступних заходах: раціональне розміщення підприємств з виробництва екологічно чистої аграрної продукції щодо природно-кліматичних ресурсів і систем розселення; пропорційність між розвитком тваринництва і рослинництва; збалансованість між виробництвом екологічно чистої продукції і потужностями для її промислової переробки; постійний моніторинг за екологічним станом території.

Поряд із зазначеними структурно-інвестиційними пріоритетами особлива увага в умовах перехідного періоду повинна надаватися підтримці оптимальних форм організації екологічно чистого виробництва. Акцент у цьому плані доцільно перенести на створення різноманітних типів інтегрованих агропромислових формувань, сприяючи розподілу кінцевого доходу від реалізації екопродукції пропорційно вкладу кожного господарського суб'єкта у її виробництво, здатне забезпечити максимальну віддачу у вигляді нарощування обсягів виробництва, підвищення його ефективності, створення нових робочих місць, збільшення бюджетних надходжень тощо.

Слід зазначити, що виробництво екологічно чистої продукції АПК в регіонах III і IV типів має значний потенціал для свого розвитку. Це пов'язано з високою рентабельністю аграрного виробництва цих областей. Крім цього, в регіонах III типу виробничий потенціал екологічно чистого сектору зумовлений великими обсягами експорту сільськогосподарської сировини і продукції, а також із значними доходами населення, в регіонах IV типу – високим рівнем

зайнятості в сільській місцевості.

Головною умовою для збільшення екологічно чистого виробництва в регіонах V-го і VI-го типів (рис. 1) є прискорений розвиток виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості, модернізація сільськогосподарського виробництва, створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі. Важливим аспектом створення ефективної територіальної організації екологічно чистого виробництва в цих регіонах є розширення їх внутрішньо- і зовнішньоекономічних зв'язків й збільшення експорту аграрної продукції. Потенціал для розвитку ековиробництва в регіонах V і VI типів створює значний рівень зайнятості в сільській місцевості й інвестиційна привабливість аграрного сектору.

Для інтенсифікації виробництва екологічно чистої продукції АПК в регіонах VII-го типу (рис. 1) необхідно залучення значних інвестицій в аграрний сектор та розширення експорту сільськогосподарської сировини та готової продукції, в тому числі екологічно чистої. Потенціал для розвитку ековиробництва в регіонах VII типу створює високий рівень зайнятості в сільській місцевості.

На сучасному етапі в Україні не застосовується жодного економічного інструменту, який би сприяв створенню раціональної та ефективної територіальної структури виробництва й реалізації екологічно чистої продукції АПК. Світовий досвід показав, що одним з таких інструментів є кластеризація, яка створює можливості для стимулювання впровадження екологічно чистих технологій, захисту земельних ресурсів, формування ринку екологічно чистої аграрної продукції, інтенсивного соціально-економічного розвитку сільських територій, ефективної інноваційної діяльності аграрних підприємств, концентрації капіталу під екопроекти, модернізація сільськогосподарських виробництв, інвестиційної активності, а також гарантує екологічну безпеку регіону. Агропромислова кластеризація визначається як концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території замкнених продуктивних ланцюгів на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції, а також підвищення прибутковості [4]. На думку українських дослідників [2], застосування кластерного підходу в аграрному секторі України є необхідною детермінантою для виходу з економічної кризи, відродження інвестиційно-інноваційного розвитку АПК.

Нині в Україні існує значний природно-ресурсний і трудовий потенціал для розвитку виробництва екологічно чистої продукції АПК й створення відповідних регіональних виробничо-екологічних кластерів. Виробничо-екологічний кластер (ВЕК) – це система багатомірно взаємопов'язаних форм організації агропромислового виробництва, інтегрованих з метою комплексного вирішення завдань захисту навколишнього середовища і розвитку виробництва екологічно чистої аграрної продукції на основі інноваційних технологій [6]. Формування виробничо-екологічних кластерів сприятиме створенню високотехнологічних і наукоємних об'єднань із замкненим циклом екологічно чистого виробництва й високим рівнем доданої вартості у кінцевому продукті, створенню нових робочих місць різної кваліфікації, економічному зростанню регіону [1].

Регіональні виробничо-екологічні кластери, доцільно створювати на основі існуючих господарств, що займаються органічним (екологічно чистим) землеробством.

Головною конкурентною перевагою таких кластерів має стати використання місцевих ресурсів регіону. Формування регіональних ВЕК має включати наступні етапи:

- створення регіональних інформаційно-маркетингових, торгово-технічних та логістичних центрів екологічно чистого аграрного сектору;
- підтримка дохідності та платоспроможності споживачів;
- фінансова підтримка сільськогосподарських виробників, що впроваджують екологічно чисті технології землеробства;
- відшкодування вартості, або часткова компенсація за кредити, що використані на придбання матеріало-технічних засобів екологічно чистого виробництва;
- державне страхування ризиків екологічно чистого виробництва (природних, фінансових тощо);

- забезпечення високої концентрації виробництва шляхом поглиблення інтеграції.

Висновки. Таким чином, виробництво екологічно чистої продукції АПК є важливою соціо-виробничо-територіальною системою, що сприяє не тільки забезпеченню екологічно чистою продукцією, поліпшує здоров'я населення, а й стимулює розвиток сільської місцевості, зайнятість сільського населення, раціональне природокористування, вдосконалення територіальної організації виробництва і розселення населення загалом.

Формування виробництва екологічно чистої продукції АПК залежить від комплексу природно-екологічних і соціально-економічних чинників. Невід'ємним елементом розвитку екологічно чистого виробництва продукції АПК є: наявність відповідної законодавчої бази, розробка і впровадження системи державної сертифікації, що відповідає міжнародним стандартам, належна інформаційна і маркетингова підтримка екологічно чистої продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Вдосконалення територіальної організації і підвищення експортного потенціалу екологічно чистого аграрного виробництва залежить від раціонального використання природно-ресурсного, виробничого та трудового потенціалу територій, створення регіональних агропромислових кластерів з виробництва екологічно чистої продукції. Велика роль належить державній підтримці (кредити, субсидії, дотації) та створенню сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки. Одним з найважливіших напрямів є розвиток маркетингової діяльності та інформаційно-консультативної підтримки виробників і споживачів екологічно чистої продукції АПК, створення регіональних логістичних і торгівельних мереж з її реалізації. Серед перспективних напрямів вдосконалення територіальної організації екологічно чистого виробництва в Україні є залучення інфраструктури зеленого туризму.

Література

1. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // *Економіст*. – 2000. - №1. – с. 12-15.
2. Єрмаков О.Ю., Труш Н.І. Ресурсно-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств: Монографія. – К.: ЦП «Компринт», 2012. – 173 с.
3. Єрошина Т. В. Особливості формування споживчого попиту на екологічно чисту продукцію АПК в Україні [Текст] / Т. В. Єрошина // *Вісник НУВГП: Зб. наук. праць*. – Серія: Економіка. – 2012. – Випуск 1 (57). – с. 120-128
4. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2010. – № 1 (183). – с. 3-12
5. Статистичний збірник. «Регіони України». Частина I і II – Київ: ДКС України, 2011
6. Хухрин А. С. Агропромышленные кластеры: российская модель / Хухрин А. С., Примак А. А., Пехутова Е. А. // *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. – 2007. – №7. – с. 30–34.
7. <http://www.organicstandard.com.ua/ua/clients> – Сертифікаційна компанія «Органік Стандарт»